

כ"ס

COVENANT & CONVERSATION

RABİ LORD JONATHAN SACKS ל"צ" İLE
ETİK ÜZERİNE DENEMELER

Covenant & Conversation yazılarına yönelik cömert sponsorlukları için Wohl Legacy'ye teşekkürlerimizle

İkinci Ondalık ve Güçlü Toplumlar

Ree

Yeoşua'nın zamanından II. Bet Amikdaş'ın yıkılışına kadar, Tanah dönemindeki Yisrael halkı ağırlıklı olarak bir tarım toplumuydu. Buna bağlı olarak, Tora da dini ve sosyal alandaki dünya görüşünü yerleştirmek için tarımsal yaşamı esas almıştır. Bu programın üç temel ögesi vardır.

İlki, fakirliğin hafifletilmesidir. Birçok sebepten dolayı, Tora bizim bugün piyasa ekonomisi olarak adlandırdığımız sistemin temel prensiplerini kabul eder. Ama her ne kadar piyasa ekonomisi zenginlik yaratma konusunda etkiliyse de, bu zenginliği eşitlikçi bir şekilde dağıtmakta o kadar iyi değildir. Bu nedenle Tora'nın sosyal kanunları, Henry George'nin sözleriyle, “aşırı fakirlik ve onur kırıcı yokluğun bilinmediği bir sosyal devletin temellerini atmaya” hedeflemekteydi.¹

Hasadın belli başlı kısımlarını fakirlere bırakmayı öngören kanunların sebebi budur: *leket şiheha* ve *pea* – düşmüş tahıl başakları, unutulmuş demet ve tarlanın köşeleri. Bunların yanında, hiç kimseye değil, herkese ait olan yedinci yılın (*Şemita*) ürünleri ile *ma'sar ani*, yani yedi yıllık döngünün üçüncü ve altıncı yıllarında fakirlere verilen “fakirlerin ondallığı” vardı. Borçların affını öngören *Şemita* yılı, kölelerin azadını ve atasal mülklerin asıl sahiplerine geri dönmesini öngören *Yovel* yılı (ellinci yıl), ekonominin asli öğelerini en baştaki adil konumlarına iade etmekteydi. Sonuç olarak, ilk prensip, “kimse ümitsizlik düzeyinde fakir olmamalı” şeklindeydi.

İkinci prensibe, maddi destek olarak Koenlere verilen pay olan *teruma* (Koenlik payı) ve Levilere verilen *ma'aser rişon* (ilk ondalık) dâhildi. Bu gruplar, Tanah döneminde ulusun içinde kendilerine ait hiç toprakları olmayan dini bir elitti. Rollerini, Tanrı ibadetinin – özellikle

¹ “Moses: Apostle of Freedom” [*Moşe: Özgürlük Önderi*] (İlk olarak Haziran 1878'de San Fransisco Genç Erkekler İbrani Derneği'nde yapılan konuşma).

de Bet Amikdaş'ta – ulusal yaşamın kalbinde devam etmesini temin etmekte. Bunun dışında başka asli işlevleri de vardı. Bunların arasında, öğretmenler ve yargıçlar olarak eğitim ve adaleti gerçekleştirme görevi öne çıkıyordu.

Üçüncü prensip ise daha kişisel ve manevi nitelikteydi. Turfanda meyveleri Yeruslayim'e getirmek ve *Şaloş Regalim* adlı üç hac bayramı – *Pesah*, *Şavuot* ve *Sukot* – gibi kanunlar vardı; zira bunlar, tarımsal yıl içinde, şükran ve tevazu derslerinin anlaşılmasını sağlamayı amaçlayan belli başlı dönemleri işaretlemekteydi. Bu kanunlar, toprağın ve ülkenin Tanrı'ya ait olduğunu, bizim de sadece O'nun, mülkünde oturan konukları olduğumuzu öğretmekteydi. Yağmur, güneş ve toprak, ürünlerini sadece O'nun bahşettiği bereket sayesinde vermekteydi. Bu gibi düzenli hatırlatıcıların yokluğunda, toplumlar, yavaşça, ama karşı durulamaz bir şekilde maddiyatçı ve umursamaz hale gelir. Yöneticiler ve seçkin tabakalar, rollerinin halka hizmet etmek olduğunu unuturlar ve bunun yerine halkın kendilerine hizmet etmesini beklerler. Başarılarının doruk noktasındaki uluslar işte bu şekilde düşüşe geçerler ve farkında bile olmadan yenilgilerinin zeminini hazırlarlar.

Tüm bunlar *peraşamızdaki* kanunlardan birini, anlaşılması zor hale getirmektedir: *Maaser şeni* (ikinci ondalık) kanunu. Yukarıda işaret ettiğimiz üzere, yedi yıllık döngünün üçüncü ve altıncı yıllarında fakirlere verilen bir ondalık pay vardı. Bu pay, her yıl ayrılan *maaser rişon*, yani ilk ondalık ayrıldıktan sonra ayrılıp fakirlere verilirdi. Ancak döngünün birinci, ikinci, dördüncü ve beşinci yıllarında, ayrılan bu ikinci ondalığın, çiftçiler tarafından Yeruslayim'e getirilmesi ve orada manevi saflık içinde yenmesi gerekirdi.

Tahılının, şıranın ve yağının ondalığını, sığırının ve davarının ilk doğanlarını, Tanrı'n A-Şem'in Huzuru'nda, İsmi'ni barındırmak üzere seçeceği yerde yiyeceksin. Bu sayede tüm günlerde Tanrı'n A-Şem'den çekinmeyi öğreneceksin. (Devarim 14:23)

Eğer çiftçi Yeruslayim'den çok uzak mesafede yaşıyorsa, kendisine bir alternatif sunulmuştu:

[Ondalığı] parayla değiş tokuş edebilirsin. Bu parayı elinde bir kesede topla ve Tanrı'n A-Şem'in seçeceği yere git. Bu parayı, canının arzuladığı herhangi bir şeye – sığıra, davara, yeni veya yillanmış şaraba ve canın ne çekerse ona – [karşılık olarak] ödeyebilirsin. (Devarim 14:25-26)

Buradaki sorun açıktır. İkinci ondalık pay ne fakirlere ne de Koenlere veya Levilere gitmekteydi; dolayısıyla birinci veya ikinci prensibin bir parçası değildi. Belki çiftçiye toprağın Tanrı'ya ait olduğunu hatırlatma niteliği açısından üçüncü prensibe dâhil olabilirdi, ama bu da pek olası görünmemektedir. Çünkü turfanda meyveler getirildiği zaman yapılandan farklı olarak bu kanun çerçevesinde herhangi bir beyanda bulunulmamaktaydı ve bayramlardan farklı olarak herhangi bir dini ibadet işlemi yapılmamaktaydı. Yeruslayim'in içinde tüketme gereğinin dışında, görünürde, ikinci ondalık payın öngörülmesinde algısal veya manevi hiçbir içerik yoktu. Öyleyse ikinci ondalığın mantığı neydi?

Hahamlarımız,² “Bu sayede tüm günlerde Tanrı'n A-Şem'den çekinmeyi öğreneceksin” ifadesine odaklanarak, bunun, insanları öğrenime teşvik etmeyi amaçladığını söylemişlerdir.

² Sifre, pasuk hakkındaki açıklamalar. Bu açıklamanın daha geniş bir şekli, Sefer A-Hinuh, emir 360'ta bulunabilir.

Ondalığı veya onun parasal karşılığıyla satın aldıkları yiyecekleri tüketmek üzere Yeruslayim’de oldukları süre içinde, şehrin ya Tanrı ibadeti ya da kutsal öğrenimle meşgul olan nüfusu aracılığıyla, bu kutsal şehrin atmosferi onlar üzerinde etkili olacaktı.³ Bu herhalde günümüzde İsrail’e öğrenim turları düzenleyen sinagog gruplarına benzer bir olguydu.

Ancak Rambam tamamen farklı bir açıklama verir.

İkinci ondalığın Yeruslayim’de yiyecek için harcanması emredilmişti: Bu yolla, ürünlerin sahibi onun bir kısmını *tsedaka* olarak vermek zorunda kalacaktı. Onu yiyip içmek dışında başka bir şekilde kullanması mümkün olmadığından, onu yavaş yavaş başkalarına dağıtmaya ikna olması kolay olurdu. Bu kural kalabalık kitleleri tek bir yere toplamakta ve insan evlatları arasında sevgi ve kardeşlik bağlarını kuvvetlendirmekteydi.⁴

Rambam’a göre, ikinci ondalık sosyal bir amaca hizmet etmekteydi. Sivil toplumu güçlendiriyordu. Halk içinde sadakat ve dostluk bağları oluşturuyordu. Ziyaretçileri, hasadın bereketlerini başkalarıyla paylaşmaya teşvik ediyordu. Yabancılar birbiriyle karşılaşıyor ve arkadaş oluyordu. Hacılar arasında bir yoldaşlık atmosferi oluşuyordu. Bir ortak vatandaşlık, ortak aidiyet ve kolektif kimlik duygusu ortaya çıkıyordu. Aslında Rambam, bayramlar hakkında da buna benzer bir şey söylemektedir:

Bayramları gözetmenin faydası basittir. İnsan bu gibi toplantılardan fayda sağlar: Oluşan duygular, inanca olan bağlılığı yeniler; halk içinde dostça ve sosyal ilişkilere yol açar.⁵

Rambam’a göre Yeruslayim’deki atmosfer kamu yararına hareket etmeyi teşvik etmekteydi. Yiyecek her zaman boldu, zira bir ağacın dikilmesini takip eden dördüncü yılda verdiği meyveler, hayvan sürülerinden ayrılan ondalıklar ve ikinci ondalığın tahıl, şıra ve yağı – bunların hepsi oraya getirilmekteydi. Bunlar satılamazdı ve ertesi yıla saklanamazdı; bu nedenle bunların büyük miktarı *tsedaka* olarak verilirdi – özellikle de (Tora’nın belirttiği gibi) “Levi, yabancı, yetim ve dula” (Devarim 14:29).

1830’lu yıllarda Amerika’nın genel durumu hakkında yazan Alexis de Tocqueville, orada karşılaştığı ve demokratik bir toplumdaki tehlikelerden biri olarak gördüğü bir olgu için yeni bir terim uydurmak zorunda olduğunu keşfetmişti. Bu terim “bireycilik”ti. Bu sözcüğü “Toplumun her bir mensubunu, kendisini akranlarının oluşturduğu kitleden kopartmaya ve ailesi ve yakın çevresi ile birlikte kenara çekilerek toplumun genelini kendi haline bırakmaya yönlendiren, olgun ve dingin bir duygu” olarak tanımlamıştı.⁶ Tocqueville demokrasinin bireyciliği teşvik ettiğine inanıyordu. Bunun bir sonucu olarak insanlar, kamu yararına dair işleri bütünüyle hükümete bırakacak, böylece hükümet çok daha güçlü hale gelerek zaman içinde özgürlüğün ta kendisini tehdit edecekti.

³ Ayrıca bkz. *Tosafot*, Baba Batra 21a, *Ki MiTsiyon* konu başlığı.

⁴ Şaşırımlar İçin Kılavuz III:39.

⁵ A.g.e., III:46.

⁶ Alexis de Tocqueville, *Democracy in America [Amerika’da Demokrasi]*, İletişim Yayınları (2019), Kitap II, bölüm 2.

Bu çok zekice bir öngörüydü. Yakın zamana ait iki örnek buna örnek teşkil etmektedir. Bunların ilki, Harvard Üniversitesi'nden büyük sosyolog Robert Putnam tarafından, 1990'lı yıllarda İtalya'daki kasabalar hakkında yaptığı incelemede sunulmuştu.⁷ 1970'lerde İtalya'daki çeşitli bölgelere yerel yönetim yetkisi verilmiş, hepsine eşit koşullar tanınmıştı; ama takip eden yirmi yıl içinde bunlardan bazıları gelişmiş, bazıları yerinde saymıştı; bazıları etkin yönetim ve ekonomik büyüme ortaya koymuş, bazıları yolsuzluk ve düşük başarı çamuruna saplanmıştı. Putnam'ın tespit ettiği en önemli fark, bölgelerin tüm vatandaşlarının aktif olma ve kamu yararına çalışma derecesiyle ilgiliydi.

Diğer örnek, "bedavacı" tavrına odaklanır. Kendi adil payınızı ödemeksizin kamu tesis ve hizmetlerinden faydalanmak birçok kez cazip gelebilir (örneğin, bilet almaksızın toplu taşıma araçlarında yolculuk etmek gibi. "Bedavacı" terimi buradan gelmektedir). Bu gibi şeyler olduğu zaman güven erozyonu baş gösterir ve kamu yararına çalışma isteği azalır. Bu durum, bir grubun içinde kamu yararına hareket etme isteğini test etmek üzere tasarlanmış olan ve "bedavacı oyunu" olarak bilinen bir deneyde ortaya konmuştur. Bu araştırmadan bu yıl Ki Tisa *peraşasıyla* ilgili yazımızda bahsetmiştik.

Hatırlayacağınız üzere, bu oyunda, katılımcıların her birine belli bir miktar para verilir ve sonra katılımcılar ortak bir kasaya bağışta bulunmaya davet edilir. Toplanan para daha sonra bir sayıyla, örneğin üçle çarpılır ve eşit paylarla oyunculara geri dağıtılır. Böylece bu örneğe göre, eğer her biri 10 dolar katkıda bulunursa, her biri 30 dolar alacaktır. Ama eğer oyunculardan biri hiç katkıda bulunmamayı tercih ederse, o zaman, altı oyuncunun olduğu bir ortamda, kasada 50 dolar olacak, çarpma işlemi sonrasında bu tutar 150 dolara çıkacaktır. Bu durumda oyuncuların her biri 25 dolar alacaktır, ama aralarından birinin elinde 35 dolar olacaktır: kasadan gelen para, artı en başta kendilerine verilen 10 dolar.

Birkaç tur oynandıktan sonra diğer oyuncular kısa süre içinde herkesin eşit katkıda bulunmakta olmadığını fark edecektir. Bu adaletsizlik, diğer oyuncuların kasaya daha az katkıda bulunmasına yol açacaktır. Grup bundan olumsuz etkilenecek ve kimse kazançlı çıkmayacaktır. Ama eğer diğer oyunculara, hile yaptığından şüphelendikleri oyuncuyu cezalandırma şansı verilirse – örneğin kendi verecekleri her bir dolar için cezalandırılan kişi üç dolar vermek zorunda kalacaksa – bu kendilerinin de para kaybetmelerine sebep olacak olmasına rağmen, bu cezayı verme eğilimi gösterdikleri görülmüştür. Sonuç olarak bu deney, kişisel çıkarla kamu yararı arasında her zaman potansiyel bir çatışma olduğunu göstermektedir. Bireyler yalnızca kendileri için hareket ettikleri zaman, grup bundan zarar görür. Bedavacılar bencilce davranmayı kestikleri zaman herkes bundan yarar sağlar.

2015 yılında bu konuda yazarken, Yunan ekonomisi çöküş halindeydi. Yıllar öncesinde, 2008'de, Benedikt Herrmann adlı bir ekonomist, insanların bedavacı oyununu oynama şeklinde coğrafik ve kültürel çeşitlilikler olup olmadığını görmek üzere, dünya çapında farklı şehirlerden insanları test etmişti. Boston, Kopenhag, Bonn ve Seul gibi yerlerde ortak kasaya gönüllü katkıların yüksek olduğunu görmüştü. Ekonominin daha az gelişmiş olduğu İstanbul, Riyad ve Minsk'te ise bu oran çok daha azdı. Ancak bunun en düşük olduğu yer, Yunanistan'ın başkenti Atina'ydı. Dahası, Atina'daki oyuncular bedavacıları cezalandırdıkları zaman, cezalandırılanlar bedavacı tavırlarını bırakmamışlardı. Bunun yerine,

---

⁷ Putnam, Robert D., Robert Leonardi ve Raffaella Nanetti. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy* [Demokrasinin İşlemesini Sağlamak: Çağdaş İtalya'da Yurttaşlık Gelenekleri] Princeton, NJ: Princeton UP, 1993.

kendilerini cezalandıranları cezalandırarak intikam alıyorlardı.⁸ Çıkarılan sonuç şöyleydi: Kamu yararını önemseme düzeyinin düşük olduğu yerlerde toplum kaynaşmakta başarılı olamıyor ve ekonomi gelişim gösteremiyordu.

Rambam'ın, ikinci ondalığın var olma amacının, sosyal sermaye oluşturmak, başka bir deyişle halk içinde güven ve karşılıklı özgecilik bağları kurmak olduğu şeklindeki açıklamasındaki parlak zekâ da bu şekilde görülmektedir. Bu sosyal sermaye, insanların, Yeruslayim'in kutsal sınırları içinde yiyeceklerini yabancılarla paylaşmasıyla oluşmaktaydı. Tanrı'yı sevmek, daha iyi vatandaşlar ve daha cömert insanlar haline gelmemize yardımcı olur ve böylece, zaman içinde demokrasilerin başarısız olmasına yol açan bireyciliği önler.

ŞABAT SOFRASI İÇİN SORULAR

1. Sizce insanlar bazen bedavacı olarak davranmalarına hangi gerekçeleri gösterirler?
2. Sizce bedavacılık bir bütün olarak toplumda ne gibi sıkıntılara yol açar?
3. Rambam'ın teorisine göre, hayır amacıyla yapılan ilave bağışları nazikçe teşvik etmek, toplumların bir bütün olarak güçlenmesini sağlar. Acaba bu teoriyle hemfikir misiniz?

www.RabbiSacks.org   @RabbiSacks

The Rabbi Sacks Legacy Trust, PO Box 72007, London, NW6 6RW • +44 (0)20 7286 6391 • info@rabbisacks.org

© Rabbi Sacks • All rights reserved

⁸ B. Herrmann, C. Thoni ve S. Gachter, "Antisocial Punishment Across Societies" [*Toplumlar Genelinde Antisosyal Cezalandırma*] *Science* 319.5868 (2008): 1362-367.